

Павло КОВАЛЬ: ПЕРШИМИ ПОВИННІ ПРИЙТИ ІНВЕСТИЦІЇ, ЗА НИМИ ПРИЙДУТЬ НАЙСУЧАСНІШІ ТЕХНОЛОГІЇ

В останні роки внаслідок численних структурних зрушень у національному господарстві все більш вагому роль у відтворювальних пропорціях починає відігравати аграрний сектор. Окремі представники експертного середовища небезпідставно називають цей сектор «локомотивом» розвитку економіки.

Ми звернулися до генерального директора ВГО «Українська аграрна конфедерація», кандидата економічних наук **Павла Васильовича Ковалю** з проханням відповісти на ряд запитань стосовно того, наскільки існує інституціональне підґрунтя національної аграрної політики здатне відповісти на ті виклики, які стоять перед українськими сільгоспвиробниками, й забезпечити формування сучасної моделі інноваційно-технологічної модернізації вітчизняного АПК.

– Павле Васильовичу, Українська аграрна конфедерація була створена у грудні 2002 року. Як, з огляду на останні роки, змінилися пріоритети та методи роботи ВГО «Українська аграрна конфедерація»?

– Перш за все я хочу подякувати вам за виявлену зацікавленість до Української аграрної конфедерації (УАК) та за обізнаність у специфіці її діяльності. Всеукраїнське громадське об'єднання «Українська аграрна конфедерація» створювалась як «парасолькова», об'єднуюча аграріїв профільна асоціація, і в такій змістовно-функціональній формі була першою на аграрному ринку України. Вона є однією із найдосвідченіших аграрних громадських структур, яка успішно вже в лютому цього року зустрине свій 20-річний ювілей.

Що стосується змін у пріоритетах та підходах до роботи УАК, то тут ми можемо констатувати вплив певних об'єктивних факторів. Насамперед варто звернути увагу на організаційну структуру аграрного бізнесу, яка сформувалася за останні 15 років. Якщо спробувати оцінити її за показником створюваного аграрними підприємствами всіх розмірів та організаційно-правових форм ВВП аграрного походження, то структура має такі частки: дрібні товаровиробники (як правило, це фермерські господарства) виробляють близько 7-8% аграрної частки ВВП, великотоварні вертикально інтегровані агропромислові формування – до 25%, а головну частку, тобто 65-70% аграрного ВВП, створюють середні аграрні підприємства. З огляду на це формується значимість та можливість щодо об'єднання цих груп підприємств у складі аграрних асоціацій. Певної структуризації зазнали й підприємства інфраструктури аграрних ринків та секторальні переробні підприємства. Важливим чинником у роботі асоціацій є економічна спроможність підприємств – членів асоціацій. Це чітко проявляється й сьогодні на активності та змісті роботи профільних аграрних асоціацій.

Повертаючись до діяльності УАК, можемо підкреслити різноплановість завдань і статутних напрямків функціонування, головними серед яких є створення дієвого майданчика для відпрацювання консолідованої позиції аграріїв з найактуальніших проблем розвитку АПК та аграрної політики України. На сьогодні ми об'єднуємо 15 колективних членів УАК та близько 30 окремих бізнес-структур, які представляють різні галузі та інфраструктуру аграрного сектору. Серед колективних членів УАК такі відомі профільні асоціації, як: «Асоціація фермерів та приватних землевласників», «Українська зернова асоціація», «Асоціація тепличних господарств», «Асоціація молочних підприємств», асоціація «Укроліяпром», «Асоціація фумігаторів України», «Асоціація пасічників України», «Асоціація жінок-фермерів України» та інші.

Окремо варто згадати також ті підприємства, які є членами УАК. Це підприємства – лідери своїх галузей, які протягом багатьох років підтверджують своє реноме вискоєфективних, інноваційних бізнес-структур. Я назву лише декілька, і ви та читачі швидко зрозуміють, про кого йдеться. Це «Астарт-Київ», «Нібулон», «Авангард», «Ukrlandfarming Public Limited Company», «Сади України», «Олсідз Інвест Україна», «Наша Олія», «УКРАВІТ», «АДМ Трейдинг Україна», «Гермес-Трейдинг», «Центр УкрАгроКонсалт», «Вертикаль», «Київський міжнародний контрактний ярмарок» та ряд інших. Більш детально з діяльністю всіх наших членів можна ознайомитися на нашому сайті та на їхніх корпоративних веб-сторінках.

Пріоритетними підходами та напрямками в діяльності УАК є відстоювання позицій наших членів та аграріїв у цілому в діалозі з владою шляхом участі в роботі громадських рад при ЦОВ, участь у робочих групах, створених при профільному комітеті ВРУ та профільному міністерстві, проведення аналітичних досліджень, які використовуються

для розробки нормативних і законодавчих актів, а також їх презентація, широке залучення представників членів УАК до підготовки законодавчих та підзаконних актів, консалтинг...

– Яка роль Конфедерації в прискоренні гармонізації українських та європейських технічних регламентів і стандартів на продукти харчування?

– Ми як асоціація безпосередньо беремо участь у розробці секторальних нормативних документів. Їх, до речі, дуже багато. Слід зазначити, що системна робота в цьому напрямі ведеться відповідними державними службами, але профільні асоціації залучені до цього процесу найщільніше. Часто така робота ведеться в рамках проведення переговорів із конкретною країною, з якою Україна готується, наприклад, до підписання угоди про зону вільної торгівлі. Експерти та аналітики УАК є членами робочих груп щодо розробки рекомендацій та гармонізації згаданих вами стандартів якості. Цей процес досить складний і потребує дотримання певних процедур та регламентів. У такий спосіб перманентно ведеться робота із Китайською Народною Республікою за різними товарними лініями, із Державою Ізраїль та Туреччиною. Завершено певний етап із Великою Британією, Канадою і, зрозуміло, з ЄС. Час від часу виникають питання з країнами, на ринки яких починає масово проникати аграрна продукція. У цьому контексті варто зазначити, що Україна за останні декілька років є лідером серед країн, які мають двосторонні угоди про зони вільної торгівлі чи зони економічного та митного сприяння поза угодою про асоціацію з ЄС та СОТ.

– Павле Васильовичу, у 2010 році в структурі українського експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції питома вага готових продуктів становила 25,9%, у 2013 – 21%, а у 2016 – 16%. Тобто українські виробники все більше віддаляються від глобальних агропромислових ланцюгів доданої вартості. Чому так відбувається?

– Так, це надзвичайно важливе і складне питання! Наведені вами цифри можна використати і з маніпулятивною метою, а можна і в якості обґрунтування існуючої проблеми. Оперувати лише частками досить небезпечно, якщо ти аналітик і намагаєшся розібратися. Паралельно варто говорити і про абсолютні значення експорту. А чи зростала вартість експорту за ці ж роки? У тому числі й вартість готової продукції сільськогосподарського походження. І якщо детально проаналізувати ці показники, то ми помітимо певні позитивні зрушення в структурі експорту за останні 2-3 роки. Але проблема дійсно існує, і аналізувати та оцінювати її потрібно виважено і з розумінням. Скажіть, будь ласка, експортувати сировину це не дуже добре, але чи може Україна сьогодні дозволити собі згортати цей економічний напрям діяльності? Я нагадаю, за результатами 2016 року експорт аграрної продукції становив близько 43%, а валютні надходження – близько 28%. Чи готові ми швидко наростити частку за рахунок інших галузей або готової продукції? Ми розуміємо: для цього необхідні інвестиції. А чи маємо ми готові

проекти для освоєння можливих інвестицій, чи готові швидко здійснити інституційні реформи та імплементувати їх для відкриття шлюзів внутрішнім та іноземним системним інвесторам? Якщо взяти конкретний продукт експорту – кукурудзу, то нині ми експортуємо близько 18 млн т. Ми ніколи не будемо весь цей обсяг переробляти. Але сьогодні хіба ми маємо втрачати ці ринки? І так можна аналізувати кожну товарну лінійку, розуміючи при цьому, що обсяги виробництва продуктів із доданою вартістю потрібно постійно нарощувати. Український АПК вже сьогодні набуває дуже відповідального статусу – глобального гравця на аграрних ринках. Ми об'єктивно будемо вмонтовані у глобальні ланцюги зі створення доданої цінності, але повинні розуміти інноваційність та актуальність викликів.

– Декілька років тому Європейський Союз увів нові енергетичні індикатори, які передбачають збільшення частки енергії, яка виробляється з відтворювальних джерел. Чи не стане це каталізатором посилення енергетичної спрямованості вітчизняного сільськогосподарського виробництва та чи не призведе до суттєвого збільшення посівних площ сільськогосподарських культур, які є сировиною для виробництва біопалива?

– У 2011 році, якщо я не помиляюся, в одній із моїх статей йшлося про ці та деякі інші аспекти розвитку світового АПК, а також виклики, можливості й загрози для агробізнесу в Україні. На той час про нові тренди в майбутніх структурах виробництва та переробки аграрної продукції говорили обережно й небагато. Я тоді спробував умовно назвати згаданий вами напрямок як «боротьба людини з машиною». Чому так? Тому що за останні роки значно зріс особистий енергетичний баланс середньостатистичної людини. Кожен із нас може озирнутися довкола й оцінити свої потреби в електроенергії, пальному та інших енергетичних ресурсах. Дійсно, виробництво енергії із застосуванням відновлюваних джерел передбачає розширення посівних площ під культурами нехарчового призначення. За оцінками ФАО, за останні 10 років посівні площі під злаковими зерновими культурами у світі скоротилися майже на 10-12%. У цьому тренді перебуває і структура посівних площ України. У нас зростають площі посівів під такими культурами, як ріпак озимий та ярий, кукурудза, соняшник, соя за рахунок скорочення посівів низькомаржинальних злакових зернових та кормових культур. Ви правильно акцентуєте увагу на законодавчому закріпленні обов'язкових часток біодизелю та біоетанолу у структурі використання пального європейських країн. Це значною мірою впливає на структуру виробництва і в Україні. Скажімо, ми експортуємо близько 96% обсягів виробництва ріпаку, а також значні обсяги олії соняшnikової, зерна кукурудзи. Тут важливо звернути увагу на присутність політики протекціонізму країн ЄС, наявність квот та мита на імпорт певної продукції, в тому числі і з України. Переробні потужності олійних культур в Україні не завантажені в повному обсязі, і це відображається на ефективності інвестиційних проектів галузі.

– Енергетична значимість сільськогосподарського виробництва може бути збільшена й без зростання посівних площ сільськогосподарських культур енергетичного спрямування, наприклад, шляхом підвищення ефективності утилізації сільськогосподарських відходів. Які, на вашу думку, перспективи збільшення виробництва енергії з відходів сільськогосподарського виробництва в Україні? І які сільгоспвиробники мають для цього необхідні інвестиційні можливості?

– Так, ми цей тренд відчуваємо на розширенні бази наших членів. Нові члени УАК є представниками саме галузі розвитку відновлюваних джерел енергії з акцентом на використанні біомаси та біорешток від ведення основних галузей сільського господарства. Сучасні технології передбачають застосування широкого спектру сировини для виробництва біогазу чи генерування електроенергії або навіть виробництва пального. Питання лише в економічній ефективності та окупності інвестицій. В Україну вже сьогодні приходять такі технології, але це поки що важко назвати трендом. Першими повинні прийти інвестиції, за ними прийдуть найсучасніші технології. В Україні під дією різних факторів сформувалися три групи підприємств, про які ми говорили вище. Практика показує, що нині найбільше інвестицій залучають великі вертикально інтегровані агропромислові формування та середні підприємства, які навчилися об'єднуватися. Такий характер розвитку не може нас влаштувати. Очевидно, потрібно вдосконалювати аграрну політику, і в цьому не остання роль профільних асоціацій та їх об'єднань.

– Є таке явище: великі виробники через своїх лобістів у вищій ланці законодавчої та виконавчої влади мають можливість отримувати вчасно інформацію про кредитні, податкові та інші преференції від держави й користуються цим на всі 100%. А дрібний товаровиробник, враховуючи те, що інститут сільськогосподарського дорадництва у нас знаходиться в латентному стані, перебуває в інформаційному вакуумі. Як тут бути? Як усунути таку інституціональну пастку?

– Механізм, який ви описуєте, – це система корумпованих екстрактивних інституцій, які, на жаль, присутні в нашому суспільстві. Наше з вами завдання – розбудувати систему прозорих інклюзивних інституцій. Тоді перекося в доступі до інформації, про які ви згадали, усуваються і не капіталізуються, а інструментом побудови структурованого професійного громадянського суспільства є система самоврядних профільних асоціацій, до статусу яких ми пройшли нелегкий шлях. Однак закону України про такі асоціації немає, критеріїв таких асоціацій в Україні не визначено, як не визначено і функціоналу. Але навіть у таких умовах нам необхідно об'єднати якомога більше аграрних підприємств за різними критеріями – чи за розміром, чи за галузевою приналежністю, чи за організаційно-правовою формою. Підходи щодо об'єднання також повинні бути більш чітко зафіксовані у законодавстві. До речі, всі країни, які ми вважаємо успішними в аграрному розви-

тку, пройшли цей шлях. У парламенті «зависли» два законопроекти щодо розвитку самоврядних аграрних асоціацій, потрібно лише певні зусилля аграріїв для їх розгляду та прийняття. УАК ставить за мету доопрацювання та розгляд цих законопроектів з метою їх прийняття та імплементації.

– Дуже багато спекуляцій має місце з боку окремих політичних гравців стосовно неприпустимості зняття мораторію на вільний обіг сільськогосподарських земель. Яку позицію з цього приводу займає Українська аграрна конфедерація?

– Мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення триває понад 16 років, і це довше, ніж було дозволено. Правовий дисонанс – тимчасове рішення триває довше порівняно з базовим рішенням. Чинне законодавство передбачає впровадження та розвиток повноцінного ринку землі. До речі, купівля-продаж земель важливі, але це не головний елемент системи відносин з приводу володіння, використання та розпорядження власністю. Крім того, надмірним є акцентування уваги на самому акті купівлі-продажу замість того, щоб підкреслити право власника продати чи купити землю, а це не одне й те ж! Важливо зазначити – в ринковій економіці інститут приватної власності є непохитним, а у нас економіка визначена на законодавчому рівні як ринкова. Серед факторів, які заважають розв'язанню означеної проблеми в цивілізованій спосіб, є політизація та популізм у цій складній дискусії. На сьогодні ми можемо припустити, що питання зняття мораторію без зовнішніх шоків на систему, що склалася, неможливе до наступних виборів 2019 року. Але виникнення та вплив таких шоків є досить імовірним.

УАК неодноразово оприлюднювала свою чітку позицію щодо зняття мораторію на купівлю-продаж земель с.г. призначення. Я хочу підкреслити – позиція є рішенням президії УАК та узагальненим баченням наших членів. Якщо тезово, то ми пропонуємо:

– зняття мораторію відкладати неприпустимо;

– Закон України «Про обіг земель» повинен містити ряд умов і обмежень: перехідний етап впровадження ринку земель 2-3 роки; пілотний проект у двох чи трьох регіонах; обмеження на купівлю земель в одні руки; суб'єктами мають бути лише фізичні особи і лише українці;

– потрібно передбачити обмеження з концентрації власності та користування землями сільськогосподарського призначення на рівні області та країни в цілому;

– з часом, у міру лібералізації ринку, названі обмеження варто переглянути;

– протягом перехідного етапу необхідно усунути технічні та правові недоліки в земельних відносинах.

Таким чином, ринок землі – це об'єктивна необхідність, але не будь-якою ціною.

– Земельний кодекс, який узаконив приватну форму власності на сільськогосподарські землі, був прийнятий у 2001 році. Але перші роки мораторного періоду (2002-2008) – це роки економічного піднесення, коли мали

місце об'єктивні передумови для того, щоб зробити сільськогосподарські угіддя повноцінною формою земельного капіталу. Нині національна економіка, незважаючи на реляції керівників уряду про відновлення зростання, перебуває в кризовому стані. І запуск ринку сільськогосподарських земель за таких умов пов'язаний із численними ризиками. Чи є шанс у пересічного українського селянина реалізувати своє конституційне право стосовно продажу належного йому земельного активу в осяжному майбутньому?

– Часто дискусія щодо розвитку агробізнесу в Україні зводиться до двох ключових питань: перше – наявність чи відсутність ринку землі, друге – організаційна структура та устрій аграрного виробництва. На мій погляд, це взаємно визначаючі фактори одного процесу, причому організаційна структура до певної міри є похідною від результату завершення земельної реформи. Я, з вашого дозволу, ще раз звернуся до визначених нами груп підприємств і нагадаю, що великі вертикально інтегровані агропромислові формування набули поширення саме в період дії мораторію на купівлю-продаж земель. Це випадковість чи закономірність? Чому не набув поширення фермерсько-кооперативний устрій? Очевидно, капіталізація аграрного бізнесу була можливою лише з такою базовою моделлю прибутку. Її суть зводиться до концентрації земельного банку, впровадження сучасних технологій, але в тих галузях, де оборотність капіталу найвища, як правило, це експортноорієнтовані галузі рослинництва, залучення недорогого, але «короткого» капіталу за умови наявності ефекту від масштабу. Тому в нас і формується переважно сировинний характер аграрної економіки. У довгостроковій перспективі така стратегія буде супроводжуватися значними ризиками, а отже, потребуватиме змін. Ті компанії, які це усвідомлюють, намагаються подовжувати ланцюги створення доданої вартості, і це правильні кроки. Розвиток дрібного аграрного виробництва без державних дотацій неможливий. Це підтверджується практикою високорозвинутих економік, а також практикою розвитку аграрного бізнесу України.

Зміни, про які ми говоримо, в першу чергу пов'язані із завершенням земельної реформи, і чим швидше – тим ліпше. Я оптиміст щодо логічного розвитку та завершення земельної реформи. І ще раз хотів би наголосити на праві продати чи купити землю, а не на обов'язковості самого акту продажу. Землю потрібно купувати, а не продавати, і не лише в Україні.

– І насамкінець. Незважаючи ні на що, аграрний сектор став локомотивом

розвитку економіки України. У 2016 році валова додана вартість у сільському господарстві порівняно з 2000 зросла більш ніж в 11 разів. Водночас українське село (а сільські території – це основний ареал здійснення сільськогосподарського виробництва) продовжує перебувати в депресивному стані. Є, звичайно, винятки, але вони не мають масового характеру. Чому так сталося, що пріоритети розвитку сільськогосподарського виробництва у переважній більшості випадків не корелюють із пріоритетами соціально-економічного піднесення українського села?

– Найскладніше ви залишили наостанок. Давайте запитємо себе: чи знаємо ми високорозвинену успішну країну, де в основі економіки є сільське господарство, та ще й сировинно-видобувного типу? Частка сільського господарства в структурі ВВП України зростає за останні роки і разом із харчовою промисловістю становить понад 20%. Добре це чи не зовсім? Нам згортати розвиток галузей АПК чи розвивати інші галузі з вищими темпами? Запитань багато, але зрозуміло одне – навіть вискоефективний АПК сам не сформує економічний базис для сталого розвитку сільських територій. Друзі, до тих пір, поки ми не розмежуємо два стратегічні завдання – розвиток аграрного бізнесу й нарощування його ефективності та сталий розвиток сільських територій (а це проблема не аграрного бізнесу, а держави в цілому!) – доти ми не матимемо ні розвитку агробізнесу, ні тим більше розвитку села. Неможливо ж управляти загальнодержавною проблемою розвитку сільських територій із позицій міністерства аграрної політики та продовольства. А наша влада намагається це здійснити.

– Дякую за інтерв'ю!

– Дякую і вам!

**Інтерв'ю підготував
Василь ГОЛЯН**

Головний редактор журналу Василь ГОЛЯН і генеральний директор ВГО «Українська аграрна конфедерація» Павло КОВАЛЬ